

Reparasjonsarbeid rundt barn i barnevernet

Lars Christian Drivdal Vold

Jon Hynne Auby

larschristiandrivdal.vold@bufetat.no

Når muligheten byr seg, bør vi strekke oss langt for å bidra til gjenoppretting av kontakt med omsorgspersonene.

Teksten er basert på forfatterens spesialistoppgave.
Ingen oppgitte interessekonflikter.

Illustrasjon: Åshild Irgens

Barn som bor på barnevernsinstitusjon i Norge er en særdeles sårbar gruppe. Mange er preget av omsorgssvikt, og ubearbejdede konflikter og relasjonsbrudd med familie tar ofte mye plass i ungdommenes liv og sinn inn i voksenlivet. Samtidig vet vi at mange ungdommer har det vanskelig på institusjon fordi de blir stående i lojalitetskonflikter mellom biologisk familie, barnevern og ansatte på institusjon. Lojalitetskonfliktene kan komme i ulike former. «Hvis jeg trives for godt / klarer meg for bra på denne institusjonen, så skuffer jeg, og svikter mamma og pappa som vil at jeg skal flytte hjem.» «De voksne rundt meg sier at det ikke er bra for meg å ha mye kontakt med mamma, men jeg er redd

for at hun er lei seg og ruser seg siden jeg ikke bor hjemme. Jeg må sjekke at hun har det bra, og vise at hun er viktig for meg.» Uavhengig av kvaliteten på lojalitetskonflikten barna står i, vet vi at de utgjør en betydelig risiko for barnets evne til å etablere trygghet og trivsel på institusjonen, og det stjeler sårt tiltrengt kapasitet til å ivareta andre sentrale utviklingsoppgaver. I tillegg vet vi av erfaring at de fleste barn som bor på institusjon, holder kontakt med familien sin under oppholdet, og søker tilbake til familien den dagen de flytter ut av institusjonen igjen. For å hjelpe barna med lojalitetskonflikter og relasjonelle sår må vi som jobber i barnevern, få økt fokus og kompetanse på familiearbeid. Sentralt i dette ligger evnen til å hjelpe barna og foreldrene å reparere ubearbeidede sår i sine relasjoner.

Hvorfor jobbe med reparasjon?

Foreldre og familie vil alltid ha en betydelig innvirkning på barns liv, både positiv og negativ. Problemene blir ofte større når kontakten begrenses, og mange barn forlater barnevernet som tenåringer uten å ha en familie å støtte seg til. Derfor er det avgjørende å jobbe med familierelasjonene før barna flytter ut. Mange foreldre i barnevernet har selv erfaringer med relasjonsbrudd i oppveksten og trenger veiledning og trening for å møte barnas behov på en reparerende måte. Ofte oppstår det også relasjonelle brudd mellom hjelpeapparatet og foreldrene. Derfor må vi kontinuerlig evaluere vår egen rolle. Er vi til god støtte? Fremmer vi god kontakt med familien, eller står vi i veien for det?

Selv om vi ikke vil gå nærmere inn på det her, er det tilfeller der det ikke er hensiktsmessig å reparere. Det er imidlertid unntakene, så vi håper å kunne bidra til å senke terskelen for reparasjonsarbeid der det er hensiktsmessig.

Når vi går oss vill

I reparasjonsarbeid kan vi fort blande skyld med ansvar, og da er det flere fallgruver. Vi kan skylde på foreldrene, vi kan skylde på barnet, eller vi kan skylde på en diagnose.

Som hjelpere kan vi se behovet for en reparasjon, men vi ser det hovedsakelig ut fra barnets ståsted. «Barnet trenger at foreldrene sier unnskyld for det vonde som har vært, og han trenger det nå!» Dette er sårbart i settinger der barnet alene blir sett på som behandlingstrengende snarere enn systemet som helhet. Akkurat som barnet har foreldrene mye å bearbeide, og de kan kjenne på skam over at hjelpeapparatet betrakter dem som dårlige foreldre. Med det følger et behov for å forklare sin side av saken snarere enn å validere barnets virkelighetsoppfatning. De trenger hjelp til å finne sin måte å reparere på, akkurat som barnet trenger hjelp til å ta imot en reparasjon. Dersom foreldrene ikke har gått gjennom de samme forberedelsene som barnet, må vi som hjelpere være bevisst på å ikke forvente en reparasjon før familien er klar til å håndtere det. I verste fall får barnet enda en bekreftelse på å ikke bli forstått og foreldrene enda en erfaring med å ikke få det til.

En annen fallgrube er «blame the kid». Dette skjer ofte når vi som omsorgsgivere, både foreldre og profesjonelle, opplever å ha prøvd alt, vi er maktesløse og redde, vi står i sterk avvisning og aggresjon, og vi mister evnen til å mentalisere. Vi sier ting som «han manipulerer» eller «hun unndrar seg omsorg». Vi bygger altså en forventning om at barnet må endre seg før vi kan ha noen påvirkning, og det blir en negativ spiral.

Den tredje fallgruben er å se diagnosen på bekostning av barnet. Det kan naturligvis være fint å trekke inn en diagnose som er med på å forklare hvorfor det har blitt vanskelig, og hvilken hjelp som trengs. Det har likevel en stor slagside fordi diagnosen blir det som skal forklare alt. Selv om personen som har satt diagnosen sjelden mener at det er tilfellet, ser vi ofte at diagnosen blir brukt

på denne måten. Når vi kjenner på maktesløshet, er ansvarsfraskrivelse nærliggende. «Han utagerer fordi han har ADHD.» Forklaringen tar fokuset bort fra de omstendighetenesom får fram de ulike atferdene hos barnet, og kan føre til stigmatisering og en uheldig identitetsdannelse. «Jeg har en opposisjonell atferdsforstyrrelse, derfor kan jeg ikke gjøre noe for at jeg slår når jeg blir sint.» Derfor er den systemiske forståelsen, nemlig at atferd blir til i en kontekst, så viktig å holde høyt. Diagnoser har også potensial til å være mediatorer eller katalysatorer for reparasjonsarbeid, noe vi vil illustrere senere.

Fellesnevneren for disse fallgruvene kan sies å være en maktpåvirket skyldfordeling som bidrar til å sementere rollene.

Innstilling i reparasjonsarbeid

For å forebygge disse fallgruvene vil vi gå nærmere inn på det vi kaller *innstilling i reparasjonsarbeidet*, inspirert av Karl Tomms artikkelserie «Interventive interviewing» (1988), narrativ terapi og Milano-gruppas sirkulære spørsmålsstilling. Leo Tolstoj åpner romanen *Anna Karenina* med: «Alle lykkelige familier ligner hverandre, hver ulykkelige familie er ulykkelig på sin egen måte.» Oversatt til dette temaet kan vi si at *alle lykkelige familier er gode på reparasjon, hver ulykkelige familie trenger sin egen form for reparasjon*. Det krever en fleksibilitet som best lar seg styre gjennom vår innstilling. Av hensyn til artikkelens omfang nøyer vi oss med å skille mellom nøytral innstilling og ledende innstilling som gjensidig påvirker hvilke hypoteser vi følger, og hvilke spørsmål vi stiller.

Hvordan jobbe med reparasjon?

Vi følger ofte oppskriften fra Emosjonsfokuset ferdighetstrening for foreldre (Hagen et al., 2019), men noen ganger er relasjonshistorikken så komplisert at vi må ha en mer fleksibel innstilling.

- 1 Si hva du sier unnskyld for
- 2 Valider
- 3 Si unnskyld, formidle autentisk anger
 - Ikke be om tilgivelse
- 4 Hva kunne vært gjort annerledes tidligere, og hva ønsker du å gjøre annerledes fremover
 - Jeg må øve. Håper du kan hjelpe meg på rett vei når jeg bommer.
- 5 Vent på følelsesutbruddet og repeter 1–4
 - Vær forberedt på sinne og anklager
- 6 Forsterk båndet ved å formidle varme følelser

Trine

Trine er ei typisk jente vi jobber med i vårt arbeid, og kasuset er basert på et konglomerat av mange forskjellige saker over flere år. Hun er 14 år gammel og ble flyttet på institusjon etter at

beredskapshjemmet hun hadde vært i, ikke lenger orket mer. Hun hadde bodd vekselvis hos far og mor fram til hun ble 13, da barnevernet vurderte at foreldrene ikke lenger var i stand til å ta vare på Trine på en god måte. Hun hadde vært mye hos tante i oppveksten, og både Trine og tante hadde ved flere anledninger snakket om at Trine kunne bo hos henne. Det hadde imidlertid vært noen episoder som hadde gjort både Trine og tante usikre på dette, så nå bodde Trine på institusjon.

Vi arbeider i et psykologteam som i hovedsak veileder ansatte på barneverninstitusjoner og ble koblet på med en bestilling fra institusjonen om veiledning om hvordan de kunne forstå diagnosen hennes, tilknytningsforstyrrelse, og hvordan sette grenser overfor Trine for å unngå rusbruk, rømming og aggresjon. Personalet og Trine hadde begynt å tolke hverandre ut fra atferd, og det var mye uttrykte følelser i kommunikasjonen fra begge parter. Trine opplevde personalet på institusjonen som kalde og kontrollerende, samtidig som personalet opplevde Trine som opposisjonell og farlig. I første del av reparasjonsarbeidet validerte vi personalgruppas frustrasjon og frykt, som åpnet for at vi sammen kunne omformulere forståelser som la skyld og uhensiktsmessig mye ansvar på Trine, eller som opprettholdt en fastlåst oppfattelse av situasjonen og jenta.

Vi fikk raskt inntrykk av at personalet brukte diagnosen som unnskyldning for å unngå kontakt. «Hun unndrar seg omsorg fordi hun har tilknytningsforstyrrelse.» Inspirert av narrativ tenkning eksternaliserte vi problemet ved å fokusere på hvordan tilknytningsforstyrrelsen påvirket Trine, jenta som hadde gjemt seg bak atferden og diagnosen. Vi stilte spørsmål som «hvordan ser tilknytningsforstyrrelsen ut hos denne jenta?» og «hvordan gjør diagnosen til Trine det vanskelig for henne å ta imot omsorg fra dere?». Ut fra hva de visste om opplevelsen hennes av institusjonen og relasjonshistorikken, kom de fram til en mentaliseringsfremmende hypotese: Tilknytningsforstyrrelsen fører til at hun blir engstelig for at voksne skal gjøre vondt verre, og hun beskytter seg ved å sette opp en avvisende fasade overfor personalet. Deretter kunne vi utforske hva angsten og fasaden gjør med jenta, og når det er mer og mindre angst og fasade, og hvordan de kunne hjelpe jenta med å dempe angsten og gradvis bygge ned fasaden. Da vi oversatte tilknytningsforstyrrelse til angst og fasade, kunne vi også snakke om det universelle ved jentas mestringsstrategier, og personalet kunne snakke om sin egen angst og fasade i møte med henne, og utfordre hverandre på hvordan de kunne overvinne dette (som ofte var unngåelser av jenta og unnskyldninger for å nedprioritere henne). De klarte å gjenopprette kontakt, og jenta ble mer og mer tolerant overfor kontakten hun fikk, som hun egentlig ønsket.

Med forståelsen av Trine som engstelig med en tryggende fasade ble det lettere å formidle omsorgen i de grensene som ble satt. For eksempel: «Du får ikke dra ut nå, jeg er redd for at du ikke skal være trygg.» Personalgruppa omtalte jenta med stadig mer omsorg og sympati. Selv om aggresjonen var tøff å stå i, beskrev de hvordan atferden ga mening i lys av Trines erfaringer og situasjon. De beskrev også mer humor og spøk i samspillet, i tillegg til at de nådde fram med omsorgen som ble formidlet når de forklarte grensene. Trine holdt ikke alle grenser som ble satt, men når hun brøt dem eller reagerte med sinne, fant personalet og Trine fort tilbake til kontakten seg imellom, hvor også humor og delt glede fikk en naturlig plass.

Dette er et eksempel på hvordan man gjennom eksternalisering, sirkulære spørsmål og hypotesedannelse kan gå fra en diagnose til noe universelt. Det tar bort stigmaet, slik at man ikke mister mennesket av syne når man snakker om problemet. Det fremhever også nyansene i problemet på bakgrunn av konteksten de oppstår i, og det blir ikke lenger altoverskyggende og uløselig. Det illustrerer starten på et nytt narrativ, der barnet kan overvinne angsten som oppstår ved kontakt, istedenfor å «unndra seg omsorg». Ved å eksternalisere diagnosen fra Trine fikk personalet hjelp til

å gjenfinne jenta bak diagnosen, slik at de ble i stand til å gjenopprette kontakten med henne, altså reparere relasjonen.

En nøytral innstilling og en ikke-vitende posisjon var innledningsvis avgjørende for å gradvis komme fram til et nytt perspektiv (angst og fasade i eksempelet) som ga mening for personalgruppa.

Helt nøytrale kan og skal vi imidlertid ikke være, noe vi heller ikke var i det foregående eksempelet. Vi trenger å danne hypoteser for å skape retning. De behøver ikke nødvendigvis å være sanne, for det kan vi sjelden vite med sikkerhet, men de må skape empati og handlekraft. Med andre ord er hypotesen god hvis den er nyttig for veien videre. Vi trenger altså en holdning som tilsvarende det Barry Mason (1993) kaller «safe uncertain», altså at vi er trygge i oss selv, men spørrende til forståelsen og fremgangsmåten. Vi kan eksempelvis bevege oss fra en hypotese om at barnet trenger en uforbeholden unnskyldning, til en hypotese om at skammen overskygger mulighet til innsikt, og aksept for situasjonen slik den er. Da må vi først jobbe med alliansen og skamredusering før vi kan snakke om reparasjon.

Noen ganger opplever vi at omsorgsgiver er rådvill og har behov for konkret veiledning for å gjenopprette mestringstro. Da kan det være hensiktsmessig med en mer ledende innstilling. Avhengig av hypotese tilpasser vi altså innstillingen vår mellom påvirkning og utforskning.

Fremgangsmåte i reparasjonsarbeid

Selv om innstilling og en systemisk tilnærming forebygger en del fallgruver, kan det være vanskelig å få til en god start. Derfor kan følgende erfaringsbaserte tilnærming, inspirert av *Allianser* (Tjersland et al., 2021), være til god hjelp når reparasjonen krever litt ekstra.

Vi starter alltid med å tydeliggjøre våre roller. Dette inkluderer å avklare for oss selv eventuelle hypoteser vi har om familiens fungering, og hvordan de påvirker vår evne til å være nøytrale og utforskende. Vi er åpne om vår tidligere kontakt med partene og hva vi ser for oss i arbeidet fremover. Vi er varsomme med å dele hypotesene våre med familien for å unngå å påvirke dynamikken. Dersom hypoteser styrkes i møtet, vurderer vi om de skal deles med familien og utvikles videre sammen med dem.

Ofte møter vi partene individuelt før vi samles som familie. Målet er å forstå hver parts historie, opplevelser, emosjonelle reaksjoner og behov for hjelp til å regulere følelser. Dette krever tid og ressurser, og noen ganger involverer vi flere terapeuter for å gi individuell støtte. Det er helt sentralt å gi rom i prosessen til å forstå, akseptere og validere hver parts historie før vi kan forvente at de tar inn andres perspektiv. Dette gjelder enten det er mellom institusjon og barn, barn og foreldre, foreldre og institusjonen, eller barneverntjenesten og foreldre. Vi jobber også med å styrke håpet og troen på endring, spesielt hos foreldre. Vi forbereder dem på det kommende fellesmøtet, ofte gjennom konkrete rollespill rundt hvordan de kan ta imot barnas frustrasjon på en validerende måte.

Før vi samler familien i et møte, fordeler vi tydelig rollene: hvem som ivaretar barnet, og hvem som ivaretar omsorgspersonen og styrer rommet. Vi sørger for fri tilgang til døren, og planlegger for brudd i relasjonen eller behov for tid alene.

I tidlige faser av samtalene er vi særlig oppmerksomme på å belønne ungdommen for deltakelse, gjerne med en liten konkret gave. Vi fokuserer på å skape trygghet for alle involverte, ofte ved hjelp av en humoristisk og leken start på samtalen, som vi kan komme tilbake til ved behov for avledning senere i samtalen. Vi etablerer enkle kjøreregler, som frihet til å forlate rommet og en høy terskel for å korrigere atferd. Målet med det første møtet er å skape en positiv opplevelse og et felles mål for videre arbeid.

Vi jobber aktivt med fokusering og defokusering på den mest sårbare parten i rommet, som ofte er ungdommen. Målet er å involvere ungdommen uten å kreve noe fra ungdommen. Dersom samtalen berører den mest sårbare parten for ofte, er det høy risiko for at den blir uregulert og forlater rommet. Dersom vi ikke sjekker inn med den mest sårbare parten, risikerer vi at det ikke oppleves relevant, eller i verste fall en opplevelse av å bli pratet om og ikke til. Vi starter ofte samtale med å tematisere ufarlige temaer, eller fremheve gode og viktige kontaktpunkt mellom ungdom og foreldrene.

Ved å følge disse retningslinjene kan vi etablere en god allianse og forpliktelse til reparasjonsprosessen. Dette gir oss mulighet til å reparere eventuelle brudd fortløpende, uten å gi opp hverandre eller prosjektet.

Prinsipper for reparasjonsarbeid

Dette er kompasset vårt, mens kartet lages spesifikt og interpersonlig for hver enkelt sak:

Ydmykhet for egen rolle og praksis: Vi må være bevisst på hvilken makt vi har som profesjonelle, og hvordan vi bruker den overfor de vi skal hjelpe. Hvilken innstilling vi har i vår rolle, er derfor avgjørende.

Aksept for den andres opplevelse: Alle trenger ikke å være enige eller ha samme opplevelse, men alle må kunne akseptere den andres opplevelse.

Validering i alle ledd: Alle trenger å oppleve at de blir lyttet til og forstått for å kunne videreføre det til andre. Hvis ikke vi som hjelpere føler oss forstått av våre veiledere/kolleger, er det vanskelig å vise forståelse for klientene våre. Hvis pasientene ikke føler seg lyttet til og forstått av oss, er det vanskelig å vise forståelse for sine pårørende, osv.

Gjennomsiktighet i hypoteser og prosjektet vårt: Vi må samtidig tenke gjennom når gjennomsiktighet er til hjelp for å føre prosessen videre, og når gjennomsiktighet kan skape konflikt og rollelås.

Det er hele systemet som er klienten, ikke barnet alene: Problemer eksisterer i et system og en kontekst, og vi må ha en sirkulær tilnærming til problemet.

Ansvarliggjøring: Plassere ansvaret hos de som kan bære det, i samråd med disse, og gjøre dem i stand til å bære det. Ansvarsfraskrivelse skaper stigma. Vi vil bevege oss fra «noen må fikse ungdommen» til «vi er nødvendige for å hjelpe dette barnet».

Skape mestringstro: Hva har pasienten lyst til å få til? Hva er det sannsynlig at pasienten kan få til? Hvordan kan vi sette pasienten i stand til å få det til? En håndterlig mengde ansvar kombinert med overkommelig eksponering skaper mestringstro. Påføring av skyld er det motsatte av mestringstro.

Trine – fortsettelse

Vi vurderte at reparasjon mellom institusjonen og ungdommen var et nødvendig første steg for å gjenopprette kontakten med familien (i dette tilfellet tante).

I det følgende arbeidet hadde Lars samtaler med Trine, mens Jon hadde samtaler med tante for å avklare ønsker og forventninger rundt relasjonen deres. Det kom fram at begge ønsket at Trine skulle bo hos tante, men ingen av dem skjønnte hvordan det skulle være mulig. For Trines del handlet det omw at «tante aldri klarer å høre på hva jeg sier», for tante sin del handlet det om «jeg vet ikke hva jeg skal gjøre når Trine blir sint», noe vi etter hvert hjalp til med å reformulere til «jeg blir redd når Trine

blir sint». Målet for samtalene ble dermed at tante skulle lære seg å lytte til Trine, slik at tante og Trine kunne føle seg trygge på hverandre.

De første timene var Lars spesielt oppmerksom på Trine for å bidra til riktig fokusering og defokusering. Noen ganger innebar det å ta en pause sammen, noen ganger var det å skifte tema til noe humoristisk og ufarlig, mens andre ganger var det å synliggjøre når Trine ikke følte seg hørt. «Nå prøvde Trine å si noe som var viktig for henne, men jeg tror ikke at hun opplevde at det nådde helt fram.» Jon styrte samtalene og var spesielt oppmerksom på tantes perspektiv. Vi hadde med en fyrstekake til hver time, noe alle, inkludert Trine, syntes var veldig gøy at en 14 år gammel jente likte. Vi lot også, til tantes fortvilelse, Trine sitte med hetta på i timene, for at Trine skulle ha kontroll over hvor mye fokus hun skulle ha. Hvorvidt hetta var på eller av, ble etter hvert et tydelig tegn til oss på balansegangen mellom fokusering og defokusering.

Etter hvert fikk vi formidlet følgende til tante: «Du har så mye å gi, og Trine ønsker å komme nærmere deg.» Når Trine sier «du bryr deg faen ikke om meg», er det egentlig et rop om å komme nær deg. Dette synliggjorde vi ved å ta tak i det konkrete: «Forrige time så jeg hvor mye varme du utstrålte da du snakket om de fine tingene du og Trine har gjort sammen. Akkurat nå syns jeg at du snakker med Trine på en mer klandrende måte. Det kan ikke være lett for henne å koble seg på deg nå. Både du og Trine har sagt at dere ønsker bedre kontakt, så det som skjer nå, er neppe det du egentlig ønsker.» (inspirert av Yalom & Leszcz, 2020, s. 228)

Noen ganger gikk vi for langt i å utfordre både tante og Trine, men da var alliansen såpass sterk at vi fikk mulighet til å reparere. «Jeg er redd jeg ikke forstod deg helt i forrige time da jeg påpekte at du ikke var kobla på Trine, mens du i realiteten snakket om noe dere begge var svært opptatt av. Der bomma jeg, og det beklager jeg.»

Etter et år flyttet Trine inn hos tante, med hjelp fra MST i overgangen.

Avslutning

Vi har sett på hvorfor og hvordan man kan arbeide med reparasjonsarbeid i barnevernet, basert på vår overbevisning om at det er et forbedringspotensial på området. I tilfeller der vi, som ansatte i statlig barnevern, har muligheten til å bidra til å gjenopprette kontakten mellom ungdom og omsorgspersoner, bør vi strekke oss langt for å få det til.

Referanser

- Hagen, A. H., Austbø, B., Hjelmseth, V. & Dolhanty, J. (2019). *Emosjonsfokusert ferdighetstrening for foreldre*. Gyldendal.
- Mason, B. (1993). Towards positions of safe uncertainty. *Human Systems*, 4, 189–200.
- Tjersland, O. A., Engen, G., Jansen, U. & Todd-Kvam, M. (2021). *Allianser: Verdier, metoder og teori i behandlings- og miljøorientert arbeid* (3. utg.). Gyldendal.
- Tomm, K. (1988). Interventive interviewing: Part III. Intending to ask lineal, circular, strategic, or reflexive questions? *Family Process*, 27(1), 1–15. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.1988.00001.x>
- Yalom, I. D. & Leszcz, M. (2020). *The theory and practice of group psychotherapy* (6. utg.) Basic Books.